

доцент кафедри української філології,
Хмельницький національний університет,
вул. Інститутська, 11, 29000, м. Хмельницький, Україна,
papushyna@ukr.net

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ: КОМПАРАТИВНИЙ ДОСВІД

Стаття продиктована необхідністю змін в освітньому процесі ЗВО, пошуками нових форм, методів і засобів формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Автор пропонує розробку моделі педагогічної системи, апробовану в навчальному процесі ЗВО. Вона враховує практику формування естетичної культури в контексті вітчизняних і зарубіжних освітніх парадигм. В основі моделі лежить системний підхід, який структурує зовнішні й внутрішні контексти формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та функціональні блоки: цільовий, що містить мету та завдання педагогічної системи; теоретико-методологічний, до якого входять принципи та підходи, покладені в основу процесу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; змістово-діяльнісний, що охоплює етапи, компоненти формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, технології реалізації педагогічної системи, які потребують відповідних форм, методів, засобів; результативний, у якому означені критерії формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, що, своєю чергою, деталізуються показниками, та рівні її сформованості.

Ключові слова: формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, освітній процес ЗВО, функціонально-структурна модель, системний підхід, структурні компоненти.

© Папушина В., 2019

<https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.3-4.330341>

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство висуває нові вимоги до підготовки вчителя нової генерації. У першу чергу це стосується вчителя української мови і літератури, який повинен досконало володіти фаховими знаннями, усвідомлювати свою приналежність як до рідного народу, так і до сучасної європейської цивілізації, та мати високий рівень естетичної культури. В умовах розбудови нової української школи зростає роль вчителя української мови і літератури як носія естетичної культури, мовно-мовленнєвих зразків, здатного втілювати естетичні цінності в професійну діяльність. Відтак постають вимоги як до освітньої системи ЗВО, так і освітнього процесу, форм, методів і засобів навчання. Виникає необхідність у розробці сучасної моделі підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури, здатного працювати в сучасних соціокультурних умовах, активно використовувати отримані знання та реалізовувати свій естетичний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі професійної підготовки вчителя завжди приділялася належна увага на науково-методичному рівні (С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Рудницька, О. Савченко, В. Семиченко). Естетичну компетентність особистості майбутнього педагога у контексті виховання його художньо-естетичної культури, здатність реалізувати на практиці естетичні цінності вивчали Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, Т. Суслова, О. Шевнюк, О. Щолокова. Зарубіжний досвід формування естетичної культури досліджували О. Безсмертна, О. Бондаренко, Л. Волинець, Л. Зязюн, Н. Ладижець, М. Лещенко, О. Максименко, Н. Ничкало, Є. Пермінова, В. Полтавець, О. Шевнюк, А. Шевченко та ін. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду з питання формування естетичної культури у ЗВО дає можливість стверджувати, що недостатньо теоретично і методично висвітленою залишається проблема формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Мета статті. Опис функціонально-структурної моделі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки.

Викладення основного матеріалу. Питання формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у ЗВО вирішуємо, ґрунтуючись на системному підході: розкриваємо цілісність педагогічних об'єктів, виявляємо в них різноманітні типи зав'язків, зводимо їх до одної теоретичної картини. Такий підхід дає можливість визначити та проаналізувати структурні компоненти моделі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, взаємодію її складників на різних рівнях освітньої діяльності, розкрити зміст та аргументувати правильність вибору методів, засобів і форм навчання. Системний підхід передбачає використання моделювання, яке дає можливість створити образ досліджуваного об'єкта у формі графічного зображення. Модель – це «об'єкт-замісник, який у визначених умовах замінює об'єкт-оригінал, відтворює його властивості і характеристики» (Грицанов А.А., 1998, с. 435). Структура моделі відображає найбільш суттєві взаємовідношення між елементами, компонентами, підсистемами як організована сукупність елементів та взаємозв'язків між ними, відтворює існуючі чи проєктовані структури, склад, зміст та організацію навчання спеціаліста, що забезпечує їх реалізацію (Батишев С.Я., 1999, с. 78). Створення моделі педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури дає можливість визначити умови її реалізації та зробити чітку деталізацію як поглиблений опис, що відображає проєктовані структури, склад, зміст та організацію навчання і забезпечення її практичної реалізації. Суголосні з В. Ягуповим, який трактує модель як еталонне уявлення про навчання, що визначає цілі, основи організації та проведення навчального процесу (Ягупов В.В., 2002).

Досвід вітчизняних та зарубіжних науковців з питання формування естетичної культури свідчить про те, що сучасний фахівець повинен не тільки мати універсалізм знань, а й володіти досягненнями культури, розуміти й поважати представників інших національностей, знати їх культурні та естетичні цінності. Д. Бест наголошує на пріоритетних аспектах культурного розвитку особистості у контексті освіти, на ціннісному ставленні до мистецтва, на повазі до різних культурних перспектив, що існують у сучасному світі (Best D., 1989. p. 37-40). Виокремлюємо в моделі педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури зовнішні та внутрішні контексти підготовки такого фахівця: потреби особистості, вимоги стандартів вищої школи та державної концепції нової української школи, полікультурного громадянського суспільства та ринку праці. Виділяємо такі її функціональні блоки:

- цільовий, що містить мету та завдання педагогічної системи;
- теоретико-методологічний, до якого входять принципи та підходи, покладені в основу процесу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури;
- змістово-діяльнісний, що охоплює етапи, компоненти формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, технології реалізації педагогічної системи, які потребують відповідних форм, методів, засобів;
- результативний, у якому означені критерії формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, що, своєю чергою, деталізуються показниками, та рівні її сформованості.

Мета педагогічної системи – сформувати естетичну культуру майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки у ЗВО на засадах розвитку наукових методів пізнання та активізації інтелектуальної сфери. Для її досягнення спираємося на загальнонаукові (системний, синергетичний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, особистісний, компетентнісний) та конкретно-наукові підходи (культурологічний,

герменевтичний, інтегративний, компаративний, компаративний, кроскультурний, практико-орієнтований, середовищний); загальнодидактичні (науковості, систематичності, доступності навчання, єдності теорії та практики, індивідуалізації) та специфічні принципи (демократичності, компетентності та креативності, самостійності, емоційності, співтворчості викладача й студента, зворотного зв'язку, творчої самореалізації та самооцінювання, інтегрованості та міжпредметних зв'язків, публічності, опори на національні естетичні цінності, опори на рівень сформованості естетичної культури, активності та інтерактивності).

Формування естетичної культури студентів ЗВО – це систематичний навчальний процес, спрямований на формування естетичних знань, умінь, навиків, набуття досвіду навчально-естетичної діяльності. Враховуючи позитивний досвід поєднання інтелектуального та естетичного розвитку особистості в навчальному процесі (США); усвідомлення молодим поколінням спільної європейської ідентичності (Великобританія); процесі «наскрізного» естетичного виховання молоді (Франція); виховання «через мистецтво» та «до мистецтва» (Польща), розвиваємо емоційно-ціннісне ставлення до світу, до людини, до творів мистецтва протягом всіх років навчання студентів. Відтак, у змістово-діяльнісному блоці представляємо поетапне формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури:

- перший етап – актуалізація естетичних знань та мотивація студентів до їх поглиблення;
- другий етап – формування естетичної компетентності;
- третій етап – творча самореалізація студентів у ході їх самостійної роботи;
- четвертий етап – естетична практична діяльність як реалізація набутих компетентностей.

Запропоновані етапи тісно пов'язані з компонентами естетичної культури, які визначаємо як ціннісно-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, особистісний, діяльнісний. Вони включають у себе спеціальний арсенал сучасних форм і методів, використання яких об'єднане спільною метою: наш випускник – естетично довершена особистість, яка будує життя за високими ідеалами прекрасного.

На першому етапі формування естетичної культури мотивуємо майбутніх учителів української мови і літератури до ґрунтовного опанування фаховими та естетичними знаннями, формуємо цілеспрямованість до їх вдосконалення. Мотив – це внутрішня рушійна сила, що спонукає студента діяти у відповідному напрямку (Аширов Д.А., 2005). Комплекс мотивів і цілей розширює формування нових потреб та інтересів. Потреби, мотиви та цілі навчання перебувають у діалектичному взаємозв'язку. С. Гончаренко визначає потребу як «стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності» (Гончаренко С.У., с. 266). Вони тісно пов'язані з позитивними емоціями та радістю творення, усвідомленням майбутніми учителями української мови і літератури своєї значущості як естетично довершеної особистості. Цей етап передбачає зв'язок навчальної роботи студентів із їх поступовим залученням до мистецько-естетичної діяльності, до художньої творчості та спрямований на розвиток естетичної культури через розуміння ціннісних складників літературної творчості. Першими кроками на цьому етапі є актуалізація естетичних знань студентів-першокурсників, створення ситуації вибору через запропоновані варіанти естетичної діяльності, усвідомлення відповідальності кожного за свій вибір і за результати роботи та надання можливості випробувати себе в тій чи іншій сфері. Традиційні форми, методи, засоби навчання поступово посилюємо інноваційними технологіями. Проводимо за потребою тренінгові заняття, види лекцій залежно від підготовки студентів урізноманітнюємо шляхом перетворення їх на проблемні лекції, лекції-

дискусії. Серед інноваційних технологій, запропонованих студентам першого курсу зупиняємося на тих, які принесуть позитивний результат в процесі формування естетичної культури: «дерево вирішень», «мозковий штурм», «теоретична скарбниця», «техніка акваріуму».

Другий етап набуття фахових та естетичних компетентностей, окрім спеціальної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, включає в себе більш інтенсивний діяльнісний естетичний складник. Для його реалізації проводимо моніторинг участі кожного студента в заходах університету, факультету, залучаємо творчих студентів до співпраці на лекційних і практичних заняттях. Застосовуємо групові інноваційні технології, зокрема пропонуємо проблемно-пошукові проекти й творчі завдання, організуємо квести, брейн-ринги, запрошуємо студентів на засідання «круглого столу», у дискусійний клуб, влаштовуємо ділові ігри, творчі імпровізації. Студенти, які побували на екскурсіях, виставках, у туристичних поїздках, оформлюють портфоліо, фотовиставки, створюють відео- і музичний супровід до своїх презентацій. Під час лекцій вони за бажанням виконують випереджувальні завдання з теми проекту, стають рецензентами таких завдань інших студентів.

Третій етап – використання майбутніми учителями української мови і літератури здобутих знань, умінь, навиків шляхом самостійної роботи та творчої самореалізації. Вагомим внеском в узагальнення та систематизацію знань є розширення видів самостійної роботи на лекційних та практичних заняттях та виконання естетичних проектів в межах естетичного середовища ЗВО. Когнітивно-лінгвокультурний компонент формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури сприяє актуалізації набутих знань і пізнавальних інтересів у процесі професійної підготовки, зокрема, під час вивчення курсів «Історія української літератури», «Історія зарубіжної літератури», вирішенню філософських, естетичних, моральних проблем, що піднімають автори художніх творів через культурологічні

концепти. Такі концепти стають домінуючими й у сфері практичної діяльності студентів, оскільки окреслюють естетичні орієнтири, центральною категорією яких є прекрасне, надають кінцевому продукту елементів наукової глибини та широти світоглядних позицій. Культурологічні концепти є для студентів джерелом інформації про конкретну культуру, про національні соціокультурні стереотипи, думки, традиції, звичаї, спрямовують до компаративного аналізу.

Робота викладача зі студентами вимагає застосування різноманітних індивідуальних та групових форм організації навчання. Майбутні учителі української мови і літератури стануть співавторами лекцій, готуватимуть індивідуальні завдання підвищеної складності до практичних занять. Особливе місце мають зайняти дослідження національних культурем, які дають змогу повноправно увійти в розуміння концептосфери художнього твору, що вивчається. Завдяки особистісно зорієнтованому підходу збільшуємо кількість студентів, зацікавлених у виконанні різних видів індивідуальних завдань. За формами вони можуть мати вигляд мультимедійного проекту, презентації культурних і мистецьких традицій тієї чи іншої країни, щоденників подорожей, звітів про екскурсії тощо. Традиційні лекції на цьому етапі часто замінюємо проблемними лекціями, лекціями-дискусіями, дискусіями в стилі телевізійного ток-шоу, «сутічками ідей». Лекції та практичні заняття збагачуємо сучасними методичними прийомами, зокрема кроссенс, буктрейлер як поєднання літературного твору, кінематографії, музики, візуального мистецтва з інтернет-технологіями.

На четвертому етапі, який пов'язаний із діяльнісним компонентом формування естетичної культури, майбутні учителі української мови і літератури, реалізуючи професійно-педагогічні та естетичні компетентності, набувають високого рівня сформованості естетичної культури. Студенти співпрацюють із літературно-мистецькими об'єднаннями, студентськими театрами, створюють сценарії, пишуть наукові статті, організовують вечори, поетичні вітальні, зустрічі з письменниками тощо.

Кожен етап формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури вимагає розширення можливостей у використанні форм, методів, засобів, інноваційних технологій навчання, позаяк зростає інтелектуальний та естетичний рівень студентів. Поступово традиційні методи (пояснення, розповідь, лекція, бесіда тощо) доповнюються інноваційними технологіями (квест, брейн-ринг, «дерево вирішень», «мозковий штурм», «теоретична скарбниця», засідання «круглого столу», «техніка акваріуму», «дискусійний клуб», співпраця з літературно-мистецькими об'єднаннями, студентськими театрами, оформлення портфоліо, скрапбукінгів, фотовиставок, плакатів, створення відео- і музичного супроводу тощо), у основі яких переважно інтерактивні шляхи вирішення навчальних питань. Урізноманітнюються форми взаємодії (індивідуальна, групова фронтальна, парна, колективна).

Надаємо великого значення засобам навчання – матеріальним й ідеальним об'єктам, які залучаються до освітнього процесу як носії інформації та інструменту діяльності викладачів і студентів, відображають особливості досліджуваної предметної області та методики навчання конкретної навчальної дисципліни. Створюємо такі з них, що виступають джерелом отримання знань та формування умінь студентів. Їх розроблення залежить від дидактичних концепцій, цілей, змісту, методів і умов навчального процесу. Студенти щоразу потребують сучасних засобів навчання та розширення можливостей їх функцій.

Модель педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки містить результативний блок. У ньому визначено компоненти, критерії та показники естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Для визначення рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачаємо постійний моніторинг їх знань, отримані при цьому результати стають матеріалом для

коригування методики навчання та надання індивідуальної допомоги в опануванні естетичними цінностями. За ознаками сформованості естетичної культури визначаємо такі її рівні: поверховий, базовий, середній, високий.

Висновки. Авторська модель, що спрямована на вдосконалення методики формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки, ґрунтується на вітчизняному та зарубіжному досвіді з проблеми. Вона містить змістовий та процесуальний компоненти: блоки, етапи, засоби, форми, методи, технології, умови, компоненти, критерії, показники, тощо, виявляє суттєві взаємовідношення між ними, що забезпечує її реалізацію.

Література

- Аширов Д.А. Трудовая мотивация : учеб. пособие. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. 448 с.
- Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
- Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. Минск : Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.
- Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / под ред. С.Я. Батышева. Москва : АПО, 1999. Т.2. 440 с.
- Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
- Best D. Feeling and Reason in Arts / D. Best // The Symbolic Order ; ed. P. Abbs. London, 1989. P. 37-40.

References

- Ashirov D.A. Trudovaja motivacija : ucheb. posobie. Moskva : TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2005. 448 s.
- Best D. Feeling and Reason in Arts / D. Best // The Symbolic Order ; ed. P. Abbs. London, 1989. P. 37-40.
- Goncharenko S.U. Ukrayins`ky`j pedagogichny`j slovny`k. Ky`yiv : Ly`bid`, 1997. 376 s.
- Novejshij filosofskij slovar' / cost. A.A. Gricanov. Minsk : Izd. V.M. Skakun, 1998. 896 s.
- Jenciklopedija professional'nogo obrazovanija : v 3-h t. / pod red. S.Ja. Batysheva. Moskva : APO, 1999. T.2. 440 s.
- Yagupov V.V. Pedagogika : navch. posibny`k. Ky`yiv : Ly`bid`, 2002. 560 s.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ: КОМПАРАТИВНЫЙ ОПЫТ

Валентина Папушина, доцент кафедры украинской филологии,
Хмельницкий национальный университет,
ул. Институтская, 11, 29000, м. Хмельницкий, Украина,
papushyna@ukr.net

Статья продиктована необходимостью изменений в образовательном процессе высших учебных заведений, поисками новых форм, методов и средств формирования эстетической культуры будущих учителей украинского языка и литературы. Предложенная автором модель педагогической системы апробирована в учебном процессе. Она учитывает практику формирования эстетической культуры студентов в контексте отечественных и зарубежных образовательных парадигм. В основе модели лежит системный подход, который распределяет внешние и внутренние контексты формирования эстетической культуры будущих учителей украинского языка и литературы в функциональные блоки: целевой, содержащий цели и задачи педагогической системы; теоретико-методологический, в который входят принципы и подходы, положенные в основу процесса формирования эстетической культуры будущих учителей украинского языка и литературы; содержательно-деятельный, охватывающий этапы, а также компоненты формирования эстетической культуры будущих учителей украинского языка и литературы, технологии реализации педагогической системы, которые требуют соответствующих форм, методов, средств; результативный блок, где обозначены критерии формирования эстетической культуры будущих учителей украинского языка и литературы, детализированные показателями, и уровни ее сформированности.

Ключевые слова: формирование эстетической культуры будущих учителей украинского языка и литературы, образовательный процесс ЗВО, функционально-структурная модель, системный подход, структурные компоненты.

A STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF FORMING OF AESTHETIC CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE: COMPARATIVE EXPERIENCE

Valentyna Papushina, Ph. D in Philological, Assistant Professor,
Assistant Professor at the Chair for Ukrainian Philology,
Khmelnyskyi National University, Institytskaya St., 11,
29000 Khmelnytskyi, Ukraine
papushyna@ukr.net

The article is dictated by the need for changes in the educational process of higher educational establishment, the search for new forms, methods and means of forming the aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature. The author proposes the model development of the pedagogical system, tested in educational process of higher educational establishments. The author considers models of the pedagogical system which was tested in the educational process. The model is based on a systematic approach that structures the external and internal contexts of the formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature and functional blocks: a target one that contains the purpose and objectives of the pedagogical system; theoretical and methodological, which includes the principles and approaches that base the process of forming the aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature; content and activity that covers the stages, components of the formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature, technology of implementation of the pedagogical system, which require appropriate norms, methods, tools; a result, which defines the criteria for the formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature, which, in turn, detail the indicators, and the levels of its formation.

Key words: *forming of aesthetic culture of future teachers of the Ukrainian language and literature, the educational process of higher educational establishment, functional and structural model, systems approach, structural components.*